

ZABYTKOWE WYPOSAŻENIE CERKWI W ANDRZEJÓWCE I LELUCHOWIE

Wydaje mi się rzeczą pożyteczną przedstawić te elementy wyposażenia obu cerkwi, które mają istotną wartość artystyczną i historyczną. Potrzebę takiej prezentacji tłumaczę faktem, że wyniki inwentaryzacji zawarte w "Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce" (t. I, z. 10, Warszawa 1951, s. 1 i 11) pozostawiają wiele do życzenia, a niektóre ich atrybucje stylowe i chronologiczne są wręcz chybione. Tymczasem na tej podstawie w znacznej mierze opracowane są karty inwentaryzacyjne zabytków województwa nowosądeckiego oraz liczne popularne wydawnictwa przewodnikowe i krajoznawcze. Przedstawione tu wyniki są owocem moich własnych badań. Pomijam oba ikonostasy, gdyż wypowiedziałem się na ich temat dostatecznie w sąsiednim artykule.

I. ANDRZEJÓWKA

1. Ołtarz — tron w prezbiterium, jednoosiowy, flankowany parą kolumn i pilastrów, ozdobiony uszakami z suchej wici roślinnej, zwieńczony na krańcach belkowania kanelowanymi wazami — misami, z których wyrastają pióropusze liści. W tym retabulum znajduje się obraz "Zwiastowanie", a wyżej w glorii ołtarza — medalion z obrazem "Ofiara Abrahama". Cechy konstrukcyjne i dekoracyjne tego ołtarza, jak i cechy stylistyczne obu obrazów, datują go bardzo wyraźnie na przełom XVIII i XIX wieku. Analiza stylu i techniki malarskiej (kolorystyki, kompozycji, rysunku) obu obrazów tego ołtarza pozwala bez najmniejszej wątpliwości utożsamić ich twórcę z autorem ikony chramowej "Wniebowzięcie Marii" w obecnym ikonostasie (por. poprzedni artykuł). Był to bezspornie artysta z któregoś z sąsiednich miast, Polak wyznania rzymskokatolickiego. Wprowadził czysto łańską ikonografię do ikony chramowej, pomimo że cerkiew nosiła wówczas wezwanie "Zaśnięcia Bogurodzicy", typowe dla teologii i kultu Kościoła Wschodniego.

2. Ikona chramowa "Zaśnięcie Bogurodzicy" z najstarszego ikonostasu cerkwi w Andrzejówce wisi na ścianie w prezbiterium. Jest to wybitne dzieło wykonane ściśle według recept ikonograficznych i kompozycyjnych sztuki bizantyńskiej. Sądzę, że pochodzi z XVI wieku, a wprowadzono je do tutejszego ikonostasu w epoce wielkiej zmiany: polską parafię rzymskokatolicką zastępowała w drugiej połowie XVI wieku prawosławna rusko-wołoska. Sprowadzono tę ikonę zapewne z Rusi Czerwonej, ale z uwagi na kierunek migracji nowych osadników, może i z węgierskiego wschodniego Podkarpacia. Oglądamy typową kompozycję wielofigurową z tłem architektonicznym. Apostołowie otaczają mary z ciałem Bogurodzicy, po środku Chrystus trzyma w ramionach Jej duszę.

3. Ołtarzyk boczny na ścianie północnej nawy. Jednoosiowy, ujęty parą kolumnienek. Ich trzony zdobi wić różana, małe lunetki w narożach retabulum wypełniają rocaille. Ornamentyka typowo rokokowa, charakterystyczna dla II połowy XVIII wieku. Nastawę wypełnia obraz

"Zdjęcie z krzyża", bardzo dobrego pędzla. Jest to swobodna kopia sławnego "Zdjęcia z krzyża" Piotra Pawła Rubensa, zakupionego na życzenie króla Zygmunta III w roku 1621 przez starostę bydgoskiego Piotra Żeromskiego i umieszczonego w ołtarzu głównym kolegiaty św. Mikołaja w Kaliszu [1]. Wzorem była tu najpewniej odbitka graficzna, najczęstszy sposób upowszechniania przykładów dobrego malarstwa. Obraz w Andrzejówece pozostaje w fatalnym stanie i wymaga pilnej konserwacji. Okoliczności powstania tego ołtarza wyjaśnia w zupełności inskrypcja fundacyjna umieszczona na licu predelli. Podaję pełny tekst cyryliczny w transkrypcji łacińskiej:

"Siej ołtar dał srobyty Wasilij Endrejewskij...sa otpuszczienije griechowi zazmałowanije za por...(?) sas...niem i starostiju p. p. Andrieja Żegiestowskiego i Raba Bożego Ławrientija Endrejowskiego l.:st. a... (szyfr cyfrowy daty za pomocą liter greckich daje tu niepełny zapis "417...", niemożliwy do wyjaśnienia ani według ery liczonej od Narodzenia Chrystusa, ani od Stworzenia Świata zgodnie z tradycją bizantyńską).

Możemy jednak odtworzyć czas powstania tego ołtarza. Fundatorem był Wasyl Andrzejowski, niewątpliwie z sołtysiego rodu zasadźców "wołosko-ruskiej" Andrzejóвки trzeciej ćwierci XVI wieku. Warto zauważyć zapis nazwiska, nawiązujący do węgierskiej formy imienia Andrzej — Endre. Podnosi on jeszcze bardziej wiarygodność owego przekazu o przybyciu rusko-wołoskich osadników z Szarysza (por. poprzedni artykuł). Wspomagał tę wotywną i ekspiacyjną fundację jego krewny Wawrzyniec Andrzejowski, a pieczę nad tym dziełem sprawował ówczesny paroch Andrzejóвки ksiądz Andrzej Żegiestowski. Był on ostatnim parochem odrębnej parafii greckokatolickiej w Andrzejówece w latach 1787-1801 [2]. Tak więc ołtarz "Zdjęcie z krzyża" powstał właśnie w tych latach.

4. Ołtarzyk boczny na ścianie południowej nawy. Jednoosiowy, ujęty parą kolumnienek z ażurowymi trzonami z motywem winnej latorośli. Boki ołtarza zdobią uszaki zrobione z wici i kiści winogron. Retabulum polichromowane. Wypełnia je obraz "Ukrzyżowanie" z postaciami Marii i Jana. W tle nisko osadzonego horyzontu widać pasmo skalistych, wysokich gór. Otóż jest to motyw pejzażu lokalnego. Ze wzgórz nad Andrzejówką i Milikiem widać w ten właśnie sposób łańcuch Tatr. W glorii ołtarza widnieje medalion z wyobrażeniem "Mandylionu" (Acheiropoietos). Cechy stylistyczne ołtarza i obrazów wskazują na robotę przełomu XVIII i XIX wieku.

5. Feretron na północnej ścianie nawy. Na awersie namalowana Matka Boża Królowa Świata, w koronie i z berłem, trzymająca na kolanach Dzieciątko w koronie. Na rewersie

— święta Barbara klęcząca z kielichem i palmą męczeństwa w dłoniach, w tle jej atrybut — wieża. Postać tej świętej zjawia się bardzo często w lokalnej sztuce łemkowskiej, na ogół w stylizacji szlachcianki polskiej, ubranej "po rycersku", jako echo jej kultu w wojsku konfederatów barskich. Feretron zdobi poślaczana wić liściasta, przepleciona srebrzoną wstęgą marszczoną. Ten element dekoracyjny datuje wystarczająco to dzieło. Mamy jednak na cokole awersu inskrypcję fundacyjną. Podaję ją w transkrypcji łacińskiej:

"Siej obraz dał zrobyty izmałowaty R.B. [3] Wisłockij za otpuszczienije griechow Roku B. (rozwiązując szyfr literowy daty: 8 grudnia 1793)".

A więc była to typowa ekspiacyjna fundacja chłopska, pochodząca również z czasów księdza Andrzeja Żegiestowskiego.

6. Feretron na południowej ścianie nawy. Na awersie obraz Hodegitrii (Matki Bożej z Dzieciątkiem w półfigurze), na rewersie obraz "Ukrzyżowanie" z Marią, przebitą Mieczem Bolesci, oraz Janem. Dekoracja rocaillova w tle postaci Hodegitrii sugeruje dzieło powstałe nie wcześniej niż w połowie XVIII wieku. Z kolei "Ukrzyżowanie" nosi wszystkie cechy ludowego obrazka dewocyjnego z początku XIX wieku. Taką datację potwierdza dekoracyjne ob-

ramienic: wić roślinna przepleciona wstęgą marszczoną. Sprawę przesądza inskrypcja fundacyjna, umieszczona na cokole rewersu (podaję w transkrypcji łacińskiej):

"Siej obraz dał sprawyty Porko Łopart i Marija żona za zrdawije (sic — pomyłka malarza, powinno być "zdrawije") i oopuszczienije i odpuszczienije (sic — kolejne niedbalstwo malarza, zdublowanie wyrazu) chrechow R. 1830" (data cyframi arabskimi).

Była to więc kolejna fundacja chłopska o motywacji ekspiacyjnej, dokonana już w okresie, gdy Andrzejówka (od roku 1801) stała się filią parafii Milika. Być może wcześniejszy obraz Hodegitrii został wprawiony w roku 1830 wtórnie, a dziełem fundacji Łoparta było jedynie "Ukrzyżowanie", pod którym znamienne polecił umieścić napis kommemoracyjny.

***

Malarskie fundacje prywatne w cerkwi andrzejowskiej akcentują wyraźnie kult pasyjny, niezależnie od świadectw pobożności maryjnej. Wszystkie pochodzą z końca XVIII lub pierwszej tercji XIX wieku. Można sugerować sporą rolę w tym ruchu fundacyjnym księdza Andrzeja Żegiestowskiego i zapewne jego syna, pierwszego parocha połączonych parafii Milika i Andrzejówki, księdza Gabriela Żegiestowskiego.

II. LELUCHÓW

1. Ludowy XIX-wieczny feretron w prezbiterium: na rewersie półfigura Matki Bożej z Dzieciątkiem, na awersie — figura świętego Michała Archanioła.

2. Obraz "Pięty" (olej na płótnie), praca artysty barokowego z kręgu sztuki łacińskiej. Na odwrocie blejtramu wyryte daty: "1732" i "Rok 1737", brak sygnatur.

3. Obraz "Chrystusa w koronie cierniowej", w półfigurze, też olej na płótnie, dobre dzieło barokowe, zapewne z drugiej połowy XVIII wieku.

4. Na wschodniej ścianie prezbiterium ogromny obraz "Pięty", wykonany w manierze gotycyzującej, na pewno II połowa XIX wieku. W tle widać łańcuch górski, przypominający widok Tatr, na dalszym planie panorama imaginacyjna Jeruzalem. Płaski i ostry modelunek postaci, linearyzm kompozycji, specyficzna — rozjaśniona, ale matowa kolorystyka — przypominają styl Victorina Zompha, ale w porównaniu z ikonostasem jest to dzieło technicznie lepsze i głębsze.

5. W kruchcie piękny barokowy krucyfiks, praca świętego rzeźbiarza z sądeckich warsztatów cechowych.

6. Na ścianie północnej nawy wprawiona wtórnie w ołtarz ikona świętego Mikołaja, należąca do dawnego ikonostasu. Jest to praca o silnej komponencie barokowej, fundacja miejscowej szlachty wywodzącej się z rodu sołtysiego, co uwidacznia zniszczona bardzo inskrypcja, zachowana w cokole obrazu:

"Siej...si był...us...onyj P. Foma Krynickij ...je...panijou swojeju Marijeju...a ...i sod'...Rok Bożij (rozwiązuję szyfr literowy: 30 stycznia 1722)".

Nad inskrypcją widnieje herb fundatora dwupolowy (dzielony w słup): Korab i Gryf.

A więc fundacji dokonali państwo Tomasz i Maria Kryniccy. O historii Krynickich opowiem w następnym numerze "Almanachu". Zauważmy tylko, że Kryniccy piastowali godność dziedzicznych sołtysów w samej Krynicy oraz w Leluchowie, Dubnem i Wojkowej. Nobilitacja objęła tylko parę linii tej rozrodzonej i wpływowej w "państwie muszyńskim" rodziny notabli łemkowskich. Tomasz Krynicki najpewniej miał jakiś majątek w sołectwie samego Leluchowa, chociaż mogła być to również fundacja w intencji krewnych miejscowych, nie korzystających z przywilejów szlachectwa, a sam darczyńca mieszkał być może w Krynicy.

W predelli tego ołtarza umieszczony jest niewielki barokowy "Mandylion".

***

W Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu od roku 1951 przechowywane są liczne zabytki z cerkwi w Leluchowie. Obecnie rektor leluchowski, ksiądz kanonik Mieczysław Czekaj stara się o rewindykację tych dzieł. Są to przede wszystkim ikony ze starych ikonostasów: Hodegitria (II ćw. XVII wieku), Pantokrator (z tegoż czasu), druga Hodegitria (1653), święty Dymitr (I połowa XVII wieku), Rząd Apostołów (ok. 1620-1630), barokowe carskie wrota, Hodegitria z XVIII wieku, ikony rzędu Apostołów (Filip i Bartłomiej, Piotr i Jakub, Szymon i Tomasz) z XVIII wieku, Ewangeliści Mateusz i Łukasz (XVIII wiek), barokowe ramy rzędu Deizis. Można by z tego bogactwa zrekonstruować w znacznej części pierwotny ikonostas z I albo II ćwierci XVII wieku, jak i pokazać jego uzupełnienia z XVIII wieku. Uchowała się też nastawa ołtarza bocznego z przełomu XVIII i XIX wieku, barokowe krzyże procesyjne i cerkiewne, XVIII-wieczny krucyfiks i cały szereg polichromowanych rzeźb drewnianych: z przełomu XVIII i XIX wieku (Matka Boża i Jan z grupy Ukrzyżowania) i z XIX wieku (Anioły, Chrystus Ukrzyżowany).

Tadeusz M. Trajdos

Przypisy:

1. A. Bochnak, Historia sztuki nowożytnej, Warszawa-Kraków 1970, t. II, s. 95.
Por. E. Fromentin, Mistrzowie dawni, Wrocław 1956, ii. 34
2. Parafia Milik, rys historyczny, b.m.d., s. 5.
3. R.B. oznacza "Rab Bożij" (Sługa Boży).

Cerkiew w Andrzejówce (fot. J. Jarończyk)